

УДК 330.59

Д.В. Кузнецова, аспірант

Інститут економіки промисловості НАН України

**ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СПОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ
В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ДОХОДІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ**

D.V.Kuznietsova

Institute of Industrial Economics of NAS of Ukraine

**THE DIFFERENTIATION OF CONSUMPTION OF UKRAINIAN
POPULATION WHICH DEPENDS ON THE INCOMES OF HOUSEHOLDS**

В статті розглянуто диференціацію споживання населення в залежності від наявних фінансових ресурсів домогосподарств. Визначено основні відмінності споживання в децильних групах, розшарування різних шарів населення, виявлені проблеми в задоволенні базових потреб, структурі та обсягах споживання благ та послуг. Обґрунтовано необхідність удосконалення системи розподілу доходів населення, що є необхідною умовою зменшення диференціації в обсягах та структурі витрат на потреби.

Ключові слова: споживання населення, диференціація, децильні групи, доходи, витрати.

The article describes the differentiation of consumption of household, depending on the financial resources of households. The paper deals with the main differences in the consumption decile groups, stratification of populations, is problems in gratification of basic needs are identified, the structure and amount of consumption of goods and utilities. On this basis the conclusion about the necessity of improving of the distributions system of income, which means a necessary condition for reducing of the differentiation in the size and structure of consumer spending.

Keywords: consumption of a household, differentiation, decile groups, income, expenses.

Проблема та її зв'язок з науковими та практичними завданнями. Споживання населенням відіграє найважливішу роль в соціально-економічному розвитку країни, оскільки забезпечує задоволення потреб населення, що є основою його відтворення, та формує платоспроможний попит, який є чинником економічного зростання. Сфера споживання перебуває в постійному розвитку і трансформації, що обумовлено формуванням нових «витків» у розвитку економіки держави, світу, норм та моделей поведінки.

Аналіз досліджень та публікацій. Розвиток виробництва і технологій, розвиток світової торгівлі суттєво розширюють межі споживання – підвищується доступність та стає більш широким асортимент споживчих продуктів та послуг. Безумовно, це відображається у підвищенні рівня та якості життя населення, однак не однаковою мірою для всіх верств населення. Існує суттєва диференціація населення з погляду розподілу їх витрат в залежності від рівня доходу. В Україні проблеми споживання досліджуються багатьма науковцями: А. Кундіною, Е. Лібановою, М. Соколик та ін. Однак питанням майнового розшарування та його впливу на споживання надається недостатньо уваги. Проблема диференціації споживання багатих і бідних верств населення завжди викликала низку дискусійних питань, дослідження яких вважається актуальним.

Постановка завданням. Метою статті є дослідження особливостей споживання в залежності від доходів за децильними групами, узагальнення тенденцій та обґрунтування шляхів поліпшення рівня і структури споживання.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі в Україні існують суттєві проблеми та диспропорції у споживанні, обумовлені низьким рівнем та значною диференціацією доходів. За порівняльними критеріями ООН у 2010 р. за межею бідності в Україні перебувало майже 80 % населення. Україна посідала 83-є місце за рівнем розвитку

суспільства, знизившись за рік на 7 сходинок рейтингу [1]. Таке падіння викликане тим, що реальні доходи українців у 2009 р. знизилась на 10%, зросла кількість малозабезпечених. У структурі доходів населення у 2011 р. заробітна плата становить 41,7 %, а соціальна допомога й інші соціальні виплати 37 %. У 2011 р. середньодушові грошові доходи склали 1636 грн., що становило 1,7 прожиткового мінімуму, 13,7 % населення мали грошові доходи нижче прожиткового мінімуму, а 23,1 % – нижче національної межі бідності [2]. Цілком зрозумілим є той факт, що низький рівень доходів не дає можливості населенню споживати на достатньому рівні необхідні для його відтворення товари та послуги. Ситуація, що склалася, вказує на те, що значній частині населення України не вистачає найнеобхіднішого – задоволення навіть базових первинних потреб. За рахунок цього у 2012 році Україна набула 71-ого місця в списку зі 142 країн, складеного міжнародною аналітичною організацією Legatum Institute, за рівнем добробуту населення [3].

Проблема бідності тривалий час залишається актуальною і потребує найскорішого розв'язання, адже кожна четверта українська сім'я з дітьми, в якій всі дорослі працюють, належить до категорії бідних.

У таблиці 1 наведено дані щодо диференціації середньодушових грошових доходів та сукупних ресурсів домогосподарств за децильними групами. Вони свідчать, що диференціація посилювалася. У 2002 р. співвідношення грошових доходів X і I груп складало 4,3 раза, у 2008 р. – 6,1 раза, цей показник трохи знизився у 2010 р. – до 5,8 раза. Суттєве його зниження у 2011 р. обумовлено переходом на нову методику обчислення середньодушових показників, яка використовує не фактичну кількість членів домогосподарств, а їх еквівалентну кількість.

Таблиця 1

Диференціація середньодушових грошових доходів і сукупних ресурсів населення України за децильними групами, грн. за місяць*

Децильні групи в залежності від розміру середньодушових загальних доходів	2002		2005		2008		2009		2010		2011	
	Грошові доходи	Сукупні ресурси	Грошові доходи	Сукупні ресурси	Грошові доходи	Сукупні ресурси	Грошові доходи	Сукупні ресурси	Грошові доходи	Сукупні ресурси	Грошові доходи	Сукупні ресурси
всі дом-ва	179,6	224,4	437,2	506,3	977,5	1112,6	1026,9	1159,7	1207,1	1339,4	1668,0	1855,9
1 децильна група	89,3	111,6	236,7	270,9	401,2	479,9	436,2	518,2	528,2	615,4	795,4	929,5
2 децильна група	119,8	151,3	299,2	342,3	579,5	673,8	609,2	703,7	736,0	836,8	1033,1	1169,7
3 децильна група	141,4	174,6	343,1	393,4	684,9	786,9	719,2	811,3	863,5	971,7	1113,3	1257,4
4 децильна група	148,6	188,4	379,5	430,0	766,5	870,6	805,6	915,7	962,0	1079,9	1265,4	1430,3
5 децильна група	169,1	209,7	412,4	469,9	855,5	963,3	893,5	1019,7	1051,4	1179,2	1363,1	1534,3
6 децильна група	183,2	229,0	450,7	509,8	955,0	1081,5	1003,1	1148,7	1172,0	1313,3	1531,1	1704,6
7 децильна група	202,8	251,4	477,4	548,7	1083,8	1223,2	1137,7	1300,3	1313,0	1453,2	1710,1	1896,7
8 децильна група	229,9	284,2	548,7	627,8	1237,3	1395,2	1319,9	1480,1	1529,6	1679,6	2004,6	2212,4
9 децильна група	277,5	341,9	642,2	739,6	1511,0	1692,1	1592,6	1741,3	1856,4	2028,1	2304,0	2520,9
10 децильна група	385,4	492,5	912,8	1136,5	2437,2	2783,0	2618,1	2901,3	3062,4	3302,4	3914,1	4278,1
Співвідношення доходів 10 ДГ до 1 ДГ, раз	4,3	4,4	3,9	4,2	6,1	5,8	6,0	5,6	5,8	5,4	4,9	4,6

* Розраховано автором за даними статистичного збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України» за відповідні роки.

** У 2011 р. використовується показник середньодушових еквівалентних доходів.

Дані табл. 1 також свідчать, що у 2002–2005 рр. більше 50% населення мали середньодушові доходи і ресурси менші від їх середнього значення за всіма домогосподарствами, а починаючи з 2008 р. таких було вже більше 60%, що вказує на посилення майнового розшарування населення. На це вказують й інші дослідники. Так М. Соколик робить висновок: аналіз рівня доходів децильних груп вказує на ріст доходів багатих прошарків – механізми розподільчих відносин в основному приносять вигоду 10–20% багатого населення, дискримінуючи решту 80% населення, причому більшою мірою найбільш бідне населення нижчих трьох децильних груп [4, 76]. Нерівність в розподілі доходів

суттєво позначається на споживанні. Для України проблема соціальної стратифікації суспільства набувала серйозного значення в плані забезпечення соціальної рівності та безпеки. Тому вважається доцільним розглянути споживання таких груп населення, які диференційовані за децильними дохідними групами.

Рівень доходів та цін суттєво впливає на обсяги споживання в будь-якій країні. В Україні переважна більшість населення має низькі доходи, що дуже впливає на можливості розподілення наявних фінансових ресурсів, які йдуть на споживання. Споживчі витрати домогосподарств – це грошові витрати на купівлю продуктів харчування, алкогольних та тютюнових виробів, товарів та послуг незалежно від місця їх здійснення. В наведеній таблиці 2 зазначено 8 найбільш важливих та значимих статей витрат домогосподарств трьох децильних груп (ДГ) за 5 років (2002, 2005, 2008–2010 рр.). Децильне групування за обраними I, IV, X групами дає можливість зіставити середні обсяги споживання 10% найбільш забезпеченого населення та 10% середньозабезпеченого і найменш забезпеченого населення України, виявити зміни у диференціації споживання між децильними групами, дослідити тенденцію структурних змін у споживанні.

За мету ставиться виявлення диспропорцій, характеру та взаємозв'язку показників споживчих витрат впродовж докризового та післякризового періодів. При дослідженні даних таблиці слід врахувати той факт, що важливою відмінністю I і X децильних груп є середній розмір домогосподарств цих груп, адже для I цей показник складає більш 3,5 осіб порівняно з X децильною групою, до якої належить приблизно 2 особи.

Аналіз таблиці свідчить, що за всіма групами витрати зростали у всіх децилях, що обумовлено як зростанням доходів, так і підвищенням цін на споживчі товари і послуги. Так, на продукти харчування у 2002 році домогосподарства першої децилі витрачали 136,6 грн., а в 2010 р. – 1425,3 грн. Зростання витрат більш динамічно відбулося у низько дохідних групах, де задоволення потреб при низьких доходах було недостатнім. Зростання доходів сприяло більш динамічному споживанню найнеобхідніших товарів і послуг. Це сприяло зменшенню міждецильної диференціації вартості споживчих витрат за всіма досліджуваними групами. В той же час міждецильна диференціація за часткою витрат у багатьох групах посилилась.

Продукти споживання є найбільш вагомою статтею витрат. Диференціація абсолютних витрат на них має тенденцію до скорочення (у 2002 р. розрив складав 3,9 раза, а в 2010 р. лише 1,3). Притому їх питома вага у загальних витратах має протилежну картину. Співвідношення частки витрат на продукти харчування між I і X децильними групами в 2010 р. зросла у 1,3 разв відповідно до 2002 р.

Зростання частки витрат на продукти харчування першої децильної групи (з 55,9 % до 63 % у 2010 р.) свідчить, що матеріальне становище найбіднішого населення погіршилося. Воно не поліпшилося і для населення п'ятої децильної групи. Залишається майже без змін питома вага витрат більшості домогосподарств щодо задоволення базових потреб, а саме у: необхідному наборі продуктів харчування, одягу і взутті, житло-комунальних послугах.

Це вказує на незмінність ситуації розподілу доходів та неспроможність до змін споживчих переваг населення, їх фінансової незабезпеченості. Так, наприклад, у Європі забезпеченими вважаються ті громадяни, які в місяць витрачають на їжу менше 20 % сімейного бюджету – у Люксембурзі ці витрати становлять 8,1% доходів, у Великобританії – 8,5 %, у Німеччині – 9,8 %, навіть дані по Росії (28,8 %) та Білорусії (39,2 %) кращі, ніж в Україні [5].

Варто зазначити, що однією із найважливіших функцій споживання є функція розвитку людського потенціалу, оскільки споживання послуг системи освіти, інформації, культури розвиває інтелектуальні та креативні здібності людини, які, в свою чергу, сприяють становленню конкурентних переваг. Однак, частка витрат на освіту, відпочинок і культуру у загальних витратах домогосподарств залишається невисокою в усіх децильних групах. Таким чином, не задовольняються потреби саморозвитку, активного проведення вільного часу (подорожування, відвідування кінотеатрів, театрів, спортивних занять у сучасних комплексах тощо). Також виникає питання щодо цінності освітніх і культурних благ для населення України, оскільки у V і X децилях частка витрат на них скоротилася. Це при тому, що населення цих груп має більші можливості (фінансові) для споживання послуг, направлених на інтелектуальний розвиток особистості й взагалі українського суспільства.

Таблиця 2
Динаміка і диференціація сукупних витрат домогосподарств та їх структура за децильними (10%-ми) групами залежно від розміру середньодушових загальних доходів за окремі роки*

Основні групи витрат домогосподарств	2002			2005			2008			2009			2010							
	1 децильна група	5 децильна група	10 ДГ до 1 ДГ, раз	1 децильна група	5 децильна група	10 ДГ до 1 ДГ, раз	1 децильна група	5 децильна група	10 ДГ до 1 ДГ, раз	1 децильна група	5 децильна група	10 ДГ до 1 ДГ, раз	1 децильна група	5 децильна група	10 ДГ до 1 ДГ, раз					
	Витрати у середньому за місяць у розрахунку на 1 дом-во, грн.																			
Продукти харчування та безалкогольні напої	136,6	260,0	534,6	3,9	288,6	514,4	962,0	3,3	779,9	968,5	1492,1	1,9	877,6	1038,6	1574,1	1,8	1425,3	1491,5	1891,6	1,3
Одяг і взуття	18,9	31,6	69,0	3,7	41,9	61,2	132,3	3,2	109,7	118,9	281,3	2,6	111,2	134,3	260,1	2,3	143,1	154,3	294,3	2,1
Житло, вода, електроенергія, газ та ін.	27,6	53,1	89,0	3,2	54,0	86,5	168,7	3,1	138,8	186,2	381,1	2,7	158,9	231,7	370,7	2,3	209,3	258,7	410,3	2,0
Охорона здоров'я	7,2	14,4	34,5	4,8	10,8	21,5	55,1	5,1	35,0	55,7	120,5	3,4	46,0	75,4	131,1	2,9	53,8	79,8	199,9	3,7
Транспорт	5,1	13,7	54,8	10,9	7,5	24,4	99,6	13,4	27,9	67,5	283,3	10,2	38,2	69,1	234,4	6,1	44,6	91,5	300,5	6,7
Відпочинок і культура	1,7	8,3	34,3	20,6	5,5	20,9	90,0	16,4	18,7	42,7	180,8	9,6	15,5	33,4	136,6	8,8	24,8	40,7	133,0	5,4
Освіта	2,0	5,6	21,2	10,7	2,7	12,9	29,9	11,1	14,0	30,8	50,8	3,6	17,3	31,5	57,2	3,3	27,8	30,3	61,7	2,2
Ресторани та готелі	0,8	4,0	25,5	34,0	3,2	14,5	70,3	21,7	22,1	39,5	169,4	7,7	25,1	45,6	186,2	7,4	28,8	42,4	191,0	6,6
Іх частка у загальних витратах домогосподарств, %																				
Продукти харчування та безалкогольні напої	55,9	55,1	47,1	0,8	57,5	55,3	42,6	0,7	55,2	51,1	33,9	0,6	55,7	50,2	37,8	0,7	63,0	56,0	37,3	0,6
Одяг і взуття	7,7	6,6	6,1	0,8	8,4	6,5	5,8	0,7	7,7	6,3	6,4	0,8	7,1	6,5	6,2	0,9	6,3	5,8	5,9	0,9
Житло, вода, електроенергія, газ та ін.	11,3	11,3	7,8	0,7	10,7	9,3	7,4	0,7	9,8	9,8	8,7	0,9	10,1	11,2	8,9	0,9	9,2	9,7	8,1	0,9
Охорона здоров'я	2,9	3,1	3,0	1,0	2,1	2,3	2,4	1,1	2,5	2,9	2,8	1,1	2,9	3,6	3,2	1,1	2,4	3,0	3,9	1,6
Транспорт	2,1	2,9	4,8	2,3	1,5	2,6	4,4	2,9	2,0	3,6	6,4	3,2	2,4	3,3	5,6	2,3	2,0	3,4	5,9	3,0
Відпочинок і культура	0,7	1,8	3,0	4,3	1,1	2,3	4,0	3,6	1,3	2,3	4,1	3,2	1,0	1,6	3,3	3,3	1,1	1,5	2,6	2,4
Освіта	0,8	1,2	1,9	2,4	0,5	1,4	1,3	2,6	1,0	1,6	1,2	1,2	1,1	1,5	1,4	1,3	1,2	1,1	1,2	1,0
Ресторани та готелі	0,3	0,8	2,2	7,3	0,6	1,6	3,1	5,2	1,6	2,1	3,9	2,4	1,6	2,2	4,5	2,8	1,3	1,6	3,8	2,9

* Складено автором за даними статистичного збірника «Витрати і ресурси домогосподарств України» за відповідні роки

Невтішною залишається тенденція у витратах на охорону здоров'я, впродовж 2002–2010 рр. частка витрати населення на ці потреби особливо не змінювалася. Групи населення з більш високим рівнем доходу дозволяли собі витратити на підтримку здоров'я у середньому у 4 рази більше коштів, ніж низько дохідні групи.

Висновки. Дослідження показало, що структура споживання у різних децильних групах за середньодушовими доходами суттєво відрізняється, при цьому за основними групами споживчих витрат диференціація посилюється, що обумовлено поширенням кризових економічних явищ у 2008–2009 рр. Це формує негативний вплив не тільки на економічний розвиток, не сприяє удосконаленню макропропозицій у структурі ВВП, але й перешкоджає нарощуванню людського і трудового потенціалу. Якісне харчування, медичне обслуговування та комфортні побутові умови – це ті орієнтири майбутнього України, які мають сприяти збереженню та зміцненню здоров'я, подовженню тривалості життя населення, нагромадженню людського потенціалу.

Для цього необхідно суттєво підвищити доходи населення та знизити їх диференціацію. Сучасний механізм розподілу доходів в Україні повинен забезпечувати скорочення питомої ваги бідних і формування значної частки середнього класу, який є основою економічного процвітання та стабільності. Він може бути сформований шляхом: підвищення вартості робочої сили і заробітної плати; удосконалення системи оподаткування доходів, запровадження прогресивної шкали оподаткування; удосконалення механізму надання населенню державних соціальних трансфертів.

Список літератури

1. Експерт ООН стверджує, що в Україні більш як 40% бідних людей / Newsru: новини України і світу від 17 жовтня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.newsru.ua/ukraine/17oct2012/rubalchenko.html>
2. Витрати і ресурси домогосподарств України у 2011 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). Статистичний збірник. / Державна служба статистики України. – Ч. I. – К., 2012. – 367 с.
3. Цюпин Б. Україна на 71–му місці у світовому рейтингу добробуту / Б. Цюпин // Економіка. Радіо Свобода від 05 листопада 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24760670.html>
4. Соколик М. Нерівність домашніх господарств за доходами, її вплив на економічний розвиток України / М. Соколик // Вісник університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – №.3(12). – С. 74–79.
5. Доля потребительских расходов на еду: Самые сытые регионы планеты / Продовольственный рынок о глобальном. 18 января 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://rosinvest.com/acolumn/blog/mirovoi_prodovolstvenii_rinok/368.html
6. Статистичний щорічник України за 2011 р. / Державна служба статистики України, за ред. Осауленка О.Г. – К.: Август Трейд, 2012. – 559 с.

Стаття надійшла до редакції 15.03.2013